

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ЯК УЧИТЕЛЬ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація. Розглянуто окремі аспекти спадщини всесвітньо визнаного українського педагога В. О. Сухомлинського з проблеми патріотизму та значення її для сучасної національної освіти. Підкреслюється значення цього доробку щодо захисту незалежності України у складному громадянсько-політичному сьогоденні держави в період війни.

Ключові слова: патріотизм, громадянськість, сім'я, мова, любов до Батьківщини.

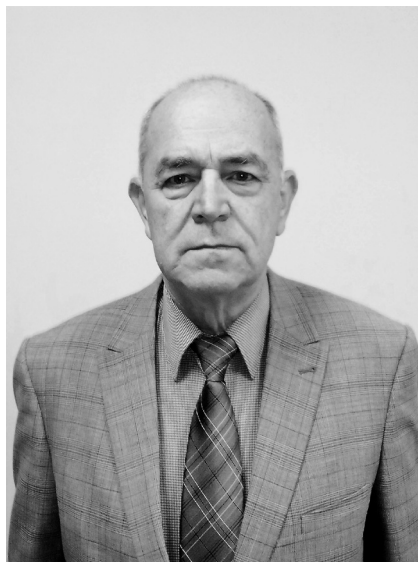
Abstract. Some aspects of the legacy of the internationally recognized Ukrainian teacher V. O. Sukhomlynskyi on the problem of patriotism and its significance for modern national education are considered. The significance of this addition to the protection of Ukraine's independence in the complex civil and political present of the state during the war is emphasized.

Keywords: patriotism, citizenship, family, language, love for the Motherland.

Постановка проблеми.

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді зазначено: «На сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей: повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України); участь у громадсько-політичному житті країни; повага до прав людини; верховенство права; толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей; рівність всіх перед законом; готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України» [1, с. 2].

В Україні в період демократичних суспільних перетворень, реформування галузей економіки в умовах війни, розпочатої на її території путінською росією, людинотворча педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського необхідна як джерело патріотизму. Вченому випало на долю творити, відстоювати й оберігати українську

педагогіку під загрозою повного розчинення національної культури в імперській культурі «старшого брата». Тому сьогодні актуалізується проблема любові до Батьківщини, яка проявляється через патріотизм у створенні громадянського суспільства з сучасними європейськими цінностями. Шляхи вирішення цієї національної проблеми у роботі з молоддю ми знаходимо у творчій спадщині всесвітньо визнаного українського педагога-гуманіста Василя Олександровича

Сухомлинського.

Аналіз досліджень із проблеми. Науково-практична спадщина видатного педагога – патріота, гуманіста В.О. Сухомлинського завжди була предметом дослідження багатьох вітчизняних учених (І. Бех, А. Богущ, Л. Бондар, М. Вашуленко, Г. Волков, Л. Заліток, В. Кузь, М. Левківський, О. Петренко, О. Савченко, О. Сухомлинська, В. Федяєва та ін.).

Погляди В. О. Сухомлинського на проблему патріотичного виховання учнів висвітлили у дисертаційних роботах Н. Базилевич («Проблеми патріотичного виховання молодших школярів в педагогічній спадщині В. А. Сухомлинського», 1982), В. Кіндрат («Проблема патріотичного виховання підлітків у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського», 1998).

Мета дослідження – проблема патріотичного виховання у спадщині українського педагога В. О. Сухомлинського через призму громадянсько-політичного сьогодення України.

Виклад основного матеріалу. У теоретичній і практичній творчій спадщині В. О. Сухомлинський пропонує різнобічність підходів, вичерпність розкриття та шляхи реалізації в освітніх закладах виховання любові до Батьківщини, формування патріотизму, громадянської позиції. Він, будучи пристрасним патріотом свого народу і рідної землі, багато уваги приділяв дослідженню проблем патріотичного виховання молоді. При цьому був переконаний, що патріотизм – це провідна, визначальна якість громадянина.

Життєвий шлях В. О. Сухомлинського є прикладом відданості Вітчизні: 17-річним юнаком розпочав працювати вчителем української мови і літератури, захищав країну від фашистської навали, займався науково-практичною та літературно-публіцистичною діяльністю на славу і велич України. Його громадянська позиція: «Знай, що в житті нашому є речі, які ні з чим не можна порівняти й зіставити. Це Батьківщина, рідний народ, наша любима Батьківщина. Без будь-кого з нас Батьківщина може обійтись, але будь-хто з нас без Батьківщини – ніщо» [2, с. 612].

Педагог-патріот випередив свій час, тому його інноваційна виховна система, створена в тоталітарному суспільстві, не могла бути повністю задіяною. Проте заради об'єктивності слід зазначити, що він ніколи не ставив під сумнів соціальний устрій, у якому спрямовував наукову і практичну діяльність до загальнолюдських гуманістичних ідеалів. Філософсько-педагогічні роздуми Василя Олександровича, як і сама його особистість, ще не повністю усвідомлені й сприйняті в суспільстві.

В. О. Сухомлинський своє завдання вбачав у тому, щоб відкрити перед кожним вихователем і вихованцем усі джерела, якими живиться могутнє почуття любові до свого народу, Вітчизни. У «Проблемах виховання всебічно розвиненої особистості» він стверджує: «Самі по собі слова дитини, підлітка, юнака про те, як він любить Батьківщину і готовий жертвувати заради неї, не завжди є справжнім критерієм патріотичної вихованості: мудрість вихователя полягає в тому, щоб ці слова наші вихованці не вимовляли безпристрасно

і бездумно. Немислима справа – вчити говорити про любов замість того, щоб учити любити. Взагалі треба особливо суворо і вимогливо торкатися понять і слів Вітчизна, доблесть, героїзм, подвиг, так само як і змісту тієї діяльності, яка вкладається у ці поняття і слова» [5, с. 132]. Це і мати з батьком, і рідне село чи місто, і природа рідного краю, і славне минуле народу, і сьогодення.

Виховання людини, її перше сприйняття і розуміння навколишнього світу, паростки любові до рідного краю розпочинаються у лоні сім'ї. В. О. Сухомлинський згадує розповідь одного із випускників, який через двадцять п'ять-тридцять років після закінчення школи розповів: «З далекого, далекого дитинства запам'ятав я малюнок на обкладинці «Кобзаря» Тараса Шевченка: мати з дитям на руках. Воно дивиться радісними очима, і мама усміхається: хіба може бути для неї більша радість, ніж посмішка рідної дитини? Мені згадується той день, коли мама дала мені в руки «Кобзар» з щасливою матір'ю і усміхненим дитям» [7, с. 169]. Педагог вважає ці слова зрілими роздумами про Батьківщину. Вони опановують думки і почуття, стають силою духу тільки в тому разі, коли в людині є щось дороге. Патріотичні думки, переживання, прагнення захоплюють душу, стають глибоко особистими завдяки моральному багатству духовного світу. «Патріотизм починається з колиски. Не може бути справжнім сином своєї Вітчизни той, хто не став справжнім сином матері і батька» [7, с. 373].

Сьогодні в Україні війна. В. О. Сухомлинський, який був учасником Другої світової і отримав поранення під Москвою, як ніхто розумів і відчував душею та серцем її людинобивчу сутність: «Війна – всенародне горе, всенародне бідування; нічого, крім прокляття і ненависті, убивство людини людиною викликати не може. Але ми живемо в такому світі, де кожний наш громадянин повинен бути готовий до захисту Батьківщини – готовий фізично і – що надзвичайно важливо – духовно, морально» [7, с. 224]. Саме українці й живуть у такому світі. Воїни-патріоти захищають Батьківщину. Патріотизм народу, її громадян проявляється на славу, незалежність України та європейського вибору загальнолюдських цінностей. «Патріотична свідомість, справжня любов до Батьківщини передбачають

глибоке розуміння сучасності» [5, с. 146]. Тому в сучасних освітніх закладах хвиля патріотизму активізувала громадянську свідомість дітей. Любов до рідного краю та її захисників виявляють у малюнках, листах, творчих доробках, які волонтери доставляють на фронт. На переконання Василя Олександровича: «У такої людини з'являється найважливіша риса справжнього патріота – особиста зацікавленість у долі Вітчизни, почуття особистої причетності до всього, що діється на рідній землі» [5, с. 147].

Педагог-гуманіст стверджував, що громадянське бачення світу людиною – одна з проблем, від якої залежить єдність навчання і виховання, але у патріотичному вихованні найяскравіше виявляється «проектування людини». Виховуючи юного патріота, ми повинні уявити собі, звертав він увагу, яким би виявився наш вихованець під час тяжких випробувань для Батьківщини. Якби патріотичне виховання не передбачало цього, воно було б бездіяльним. На його думку: «Любов до Вітчизни і любов до людей – це два швидкі потоки, які, зливаючись, утворюють могутню річку патріотизму» [7, с. 178]; «В людині починається громадянин, коли сфера її особистих інтересів розширюється, включає в себе інтереси багатьох людей» [4, с. 498].

В історії нашої Батьківщини – безліч світлих, героїчних сторінок, що звеличують наш народ. Педагоги пробуджують почуття гордості за все світле, героїчне, утверджують у свідомості юних громадян думку про те, що вони – спадкоємці слави й честі предків: «Про свою Батьківщину, про священний обов'язок перед нею, про відповідальність перед матір'ю, батьком, сім'єю, родом треба думати тільки чесно і мужньо. Думка про святиню повинна бути чистою, як правда» [7, с. 177].

Як одна із форм виховання любові до Батьківщини, патріотизму в Павлівській школі використовувалися бесіди про громадянськість, що ввійшли до своєї рідної хрестоматії громадянського виховання. У бесідах учням доводили до їх свідомості провідну думку: безмежно люблячи життя, справжня людина бачить щось незрівнянно вище від власного життя. Це честь, слава, гідність, могутність Вітчизни. Чим більше входила ця думка в серце вихованців, оволодівала почуттями підлітків, тим частіше замислювалися вони над питаннями: а який я, для чого живу на світі, що здатний зробити,

щоб прославити Вітчизну й цим утвердити свою людську гідність. «Захопленість громадянською красою і доблестю, – стверджує В. О. Сухомлинський, – це іскра, з якої спалахує вогонь зрілої громадянськості, бажання стати справжнім сином своєї Батьківщини» [3, с. 433].

У Павлівській школі в бесідах з моралі особливе місце приділялося утвердженню ідеї й почуття Батьківщини. Емоційне ставлення до цієї ідеї визначало моральне обличчя юного громадянина. Педагоги вважали, що в душі людини має бути щось найголовніше, що стоїть вище від усіх повсякденних турбот, тривог, пристрастей. «Вдихнути в юну істоту душу громадянина – це значить передати не тільки радість, захоплення, гордість за все те, що становить собою наші святині, а й сердечний біль, тривогу, турботу за долю цих святинь – свободу і незалежність, честь і велич, багатство і славу нашої улюбленої Вітчизни» [6, с. 309].

В. О. Сухомлинський неодноразово підкреслював, що мова є могутнім знаряддям виховання любові до Батьківщини, рідної землі. На його думку, тільки той може досягнути своїм розумом і серцем красу, велич і могутність Батьківщини, хто збагнув відтінки й красу рідного слова, хто дорожить ним, як честю рідної матері, як колискою, як добрим ім'ям своєї родини. Саме рідна мова формує національну психологію, характер, світогляд, свідомість та інші компоненти духовності народу, менталітет. Про роль слова у патріотичному вихованні педагог писав: «Тут ми маємо справу з однією з найтонших і найважчих речей, які є в патріотичному вихованні. Це *життя слова*». І далі: «У ті хвилини життя слова, коли його краса, його поетична грань допомагає вихователю назавжди зберегти яскраві картини дитинства, у душах наших вихованців відбувається те, в ім'я чого ми взагалі переступаємо поріг школи: від кожного дитячого серця простягаються тисячі ниток до того великого і вічного, ім'я якому *народ*, його мова, культура, література, мистецтво, школа, сім'я, слава тих, хто пішов від нас, і прекрасне майбутнє нових поколінь» [5, с. 136–137].

У нелегкий для України час перед національною освітою постає завдання виховати таких патріотів, які вірою та правдою будуть захищати незалежність Батьківщини. Саме тому актуальною є

потреба творчо використовувати спадщину В. О. Сухомлинського і при цьому громадянам пам'ятати його настанову: «Мати народжує твою плоть. Вітчизна народжує твою людську, громадянську душу. Нема нічого дорожчого за Вітчизну. В ім'я щастя, величі, незалежності Вітчизни справжня людина без вагання віддає життя, тому що життя без щастя, величі, незалежності Вітчизни – це не тільки горе, а й ганьба» [7, с. 166].

Висновки. Ми лише фрагментарно розглянули у творчій спадщині В.О. Сухомлинського та його власного життєвого шляху розуміння патріотизму. Це дозволяє наголосити на важливості та необхідності використання здобутків безцінного науково-практичного доробку видатного педагога-патріота, який і досі залишається невичерпним джерелом розвитку сучасної педагогічної думки. Зокрема, подальшого вивчення та ґрунтовного аналізу потребують питання ролі вчителя Нової української школи у патріотичному вихованні молоді в умовах війни на території суверенної і унітарної України, яку розпочала росія.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. URL: <http://pnpu.edu.ua/ua/files/vr/knpvdm16062015.doc>, дата доступу: 18.02.2023 р.
2. Сухомлинський В. О. Листи до сина. *Вибрані твори* : в 5 т. К. : Радянська школа, 1976–1977. Т. 3. С. 585–657.
3. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. *Вибрані твори* : в 5 т. К. : Радянська школа, 1976–1977. Т. 1. С. 401–637.
4. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. *Вибрані твори* : в 5 т. К. : Радянська школа, 1976–1977. Т. 3. С. 281–582.
5. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. *Вибрані твори* : в 5 т. К. : Радянська школа, 1976–1977. Т. 1. С. 53–206.
6. Сухомлинський В. О. Шматок хліба. *Вибрані твори* : в 5 т. К. : Радянська школа, 1976–1977. Т. 5. С. 308–316.
7. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. *Вибрані твори* : в 5 т. К. : Радянська школа, 1976–1977. Т. 2. С.147–416.